

Хар кандай буюк арбобнинг хаёти унинг фаолият кўрсатган давридаги ижтимоий-иқтисодий ва сиёсий шароитларни акс эттиради. Ибн Сино ҳам шундай шахслардан бири бўлиб, у яшаган давр — Самонийлар ҳукмронлиги, Аббосийлар халифалигининг парчаланиши ва Мовароуннаҳр билан Хуросоннинг иқтисодий ривожланиши давридаги воқеаларни ўз ичига олади.

Ибн Сино асосан Самонийлар даврида (819–1005) яшаб, Бухоро ва Хоразмда, кейинчалик Эрондаги зийорийлар сулоласи пойтахти Гурганжда, Исфахон ва Хамадонда ижод қилди. У Султон Махмуд Газнавий ҳукмронлиги даврида Рай шаҳрида ҳам фаолият юритган.

Аббосийлар халифалиги бир вақтлар ягона давлат бўлган бўлса-да, X аср бошларида парчаланиб, бир қатор минтакавий сулолалар ҳокимиятига айланиб қолди. Самонийлар ана шундай минтакавий ҳукмдорлардан бири бўлиб, улар Бухоро ва Хуросондан то Рай ва Қазвингача бўлган ҳудудларни бошқарган.

СОМОНИЙЛАРНИНГ КИСКАЧА ТАРИХИ

Самонийлар давлатининг асосчиси Исмоил ибн Аҳмад (892–907) бўлиб, у марказий давлат аппаратларини мустаҳкамлади ва бошқа минтакавий сулолаларни мағлуб этишга эришди. Турк қўмондонлари билан бошланган можаролар ва ислом динини кенг ёйиш борасидаги саъй-ҳаракатлар натижасида ҳудудлар янада кенгайди. Исмоил Сомоний Балхда Амр ибн Лайс устидан қўшини билан ғалаба қозонди, бу эса унинг нуфузини

янада оширди.

Самонийлар хукмронлиги даврида марказий хукуматнинг маъмурий тизими жуда самарали ташкил килинган эди. Давлатнинг асосий бошқарув тизими даргоҳ (салтанат саройи) ва девон (давлат идораси) каби органларга бўлинган. Амирларнинг шахсий гвардияси ҳам муҳим роль ўйнаган, уларнинг аскарлари асосан турк гуломларидан иборат бўлган.

ИБН СИНОНИНГ ТУГИЛИШИ ВА ТАХСИЛ ОЛИШИ

Ибн Сино 980 йили Афшона қишлоғида туғилган. Унинг отаси Абдуллоҳ ибн Ҳасан ўғлининг илм олиши учун барча шароитларни яратди. Ибн Сино ёшлигиданок ғавқулодда истеъдод эгаси бўлиб, 10 ёшида Куръон ва адабиётни, 16 ёшида фалсафа ва тиббиётни мукаммал ўрганди. Унинг машҳур устозлари орасида Исмоил Зоҳидий ва Мансур Ҳасан ибн ал-Камарийлар бўлган.

Ибн Синонинг илм-фанга бўлган муҳаббати, асосан, китоблар ўқиш орқали шаклланган. У Бухорода Самонийлар кутубхонасида 10 йилга яқин фаолият кўрсатди ва бу унинг дунёқараши ва билим даражасини оширишда муҳим роль ўйнади.

МОВАРОУННАХРНИНГ РИВОЖЛАНИШИ

Мовароуннахр Самонийлар даврида иқтисодий ривожланишнинг юқори чўққисига чиқди. Бу ҳудудда богдорчилик, галла етиштириш, ипакчилик ва ҳунармандчилик жадал ривожланди. Самарқанд, Бухоро, Насаф ва Балх каби шаҳарлар илмий ва маданий марказларга айланди. Ислонинг кенг ёйилиши илм-фан ва маданиятнинг ўсишига катта ҳисса қўшди.

Шаҳарларда ипак мато, совун, жун ва бошқа маҳсулотлар ишлаб чиқарилиб, улар яқин мамлакатларга экспорт килинган. Бухоро, Самарқанд ва Термиз каби шаҳарлар минтақанинг иқтисодий марказлари бўлиб, улар савдо йўллари орқали Хитой, Хиндистон ва Миср билан боғланган эди.

ИЛМИЙ ФАОЛИЯТИ

Ибн Сино илм-фаннинг кўплаб соҳаларида муҳим асарлар ёзган. Унинг "Конун фи-т-тибб" асари тиббиёт соҳасидаги комусий энциклопедия бўлиб, бу асар дунёда кўплаб тилларга таржима килинган. Шунингдек, у "Китоб уш-шифо" номи фалсафий асарини ҳам ёзган. Ибн Сино ўзининг бутун ҳаёти давомида илмга бўлган муҳаббат ва изланиш билан машғул бўлди.

Ибн Сино факатгина бир шахс эмас, балки ўз даврининг буюк мутафаккири ва комусий олими сифатида тарихи ёдномаларида қолган. Унинг илмий ва маданий мероси ҳозирги кунгача инсониятга йўл-йўриқ бўлиб хизмат қилиб келмоқда.

Мовароуннахр ва Хуросоннинг ҳунармандчилиги ва савдоси

Мовароуннахр ва Хуросон шаҳар-қишлоқларида аҳоли асосан ҳунармандчилик билан шугулланган. Самарқанд, Бухоро, Шош (Тошкент), Гурганж, Балх, Хирот, Марв ва

Нишопур хунармандчиликнинг энг ривожланган марказлари ҳисобланган. Хунармандлар маҳсулотларини нафақат ички бозор эҳтиёжлари учун, балки ташқари бозорга ҳам экспорт қилганлар.

Шаҳарлардан қўшни мамлакатларга хилма-хил моллар олиб чиқилган. Масалан:

- Термиздан — совун ва ипак;
- Бухородан — юмшоқ матолар, жойнамоzлар, гиламлар, меҳмонхона пардалар, мис чироклар, мой ва қўй жуни;
- Қаршидан — сочиклар;
- Хоразмдан — сувсар, латча, соболь, кундуз, мумлар, ўк-ёйлар, қайин пўстлоги, шамширлар ва асал;
- Фарғонадан — узум, майиз, бодомли сомсалар, пахта матолари, пишлок ва қайиклар;
- Самарқанддан — симгун, мис қозонлар, қодирлар, ипак ва ипақли матолар;
- Шошдан — баланд эгарлар, зирх-совутлар, қоплар, чарм маҳсулотлар.

Ибн Хавқал ва Муқаддасий қабى жўгрофиячиларнинг таъкидлашича, Мовароуннаҳрдан олиб қиқилган маҳсулотлар жуда сифатли бўлган. Масалан, ведар матоси Ироқда ҳам машҳур бўлиб, уни қийганлар фахрланиб юрганлар.

Хунармандчилик ва қончилик ривожى

Мовароуннаҳрда нафақат хунармандчилик, балки қончилик ҳам юқори даражада ривожланган. Олтингуғурт, қўргошин, қумуш, қируза, темир рудаси ва тошқўмир қазиб олинган. Бу материаллар нафақат ички бозорда, балки қўшни мамлакатларда ҳам қатта талабга эга бўлган.

Жаҳон савдосидаги ўрни

Ўрта Осиё шаҳарлари қадимдан Яқин ва Урта Шарқ, Волга бўйи ва Хитой билан савдо йўллари орқали боғланган. Қарвон йўллари савдо ва маданий алмашинувнинг асосий воситаси эди. Археологик топилмалар ва тарихий манбалар, масалан, Ибн Фадланнинг асарлари бунга далилдир.

Халқ ахволи

Самонийлар даврида марказий давлат апаратининг мустанақамланиши сабабли аҳоли осойишталикда яшаган, аммо бу фақат қиска вақт давом этган. Солиқ ва жарималардан ҳоли бўлган халқ ишлаб қиқариш ва савдога қўпроқ вақт ажрата олган.

Аммо ижтимоий тенгсизлик ва турли солиқлар меҳнатқашларнинг ҳаётини огирлаштирган. Дехқонлар қирож ва бошқа солиқларни тўлашга, шунингдек, мажбурий ишларга жалб қилинган. Ақвол шунчалик огир бўлганки, ижарачи дехқонлар ер эгаларига тўлиқ қарам ҳолга қелиб қолганлар.

Қўзғолонлар

Огир ижтимоий шарт-шароитлар бир катор кўзгolonларга олиб келган. Масалан:

- 874 йили Бухорода Ромитон ва Бархадда худудларида дехконлар галаёни бўлиб ўтди.
- 930 йили Бухорода амир Наср II даврида катта дехкон галаёни содир бўлди.
- 961 йили Бухорода кўзгolonчилар сомонийлар саройини босиб олдилар.

Сомонийлар давлатининг инкирози

Сомонийлар давлатининг инкирозига ички ва ташки сабаблар таъсир кўрсатган. Ички жихатдан, турли солиқлар ва махаллий хукмдорлар ўртасидаги низолар давлатни заифлаштирди. Ташки томондан, корахонийлар ва бошқа ташки душманларнинг хужумлари инкироз жараёнини тезлаштирди.

Корахонийлар орадан тўрт йил ўтиб, 996 йили Мовароуннахрга яна бостириб кирдилар. Ўша вақтда корахоний Наср ибн Али ва нуфузли сомоний амирларидан Сабуктагин ўртасидаги келишувга биноан, Самарканднинг жанубидаги Катавон дашти Корахонийлар давлати билан Сомонийлар давлати чегараси деб белгиланди. 999 йилда амир Мансур II вафот этгандан кейин Мовароуннахр бутунлай корахонийлар тасарруфига ўтди.

Юз берган огир шароитларга карамасдан, Ибн Сино тинимсиз меҳнат қилиб, илм-фан соҳасида шухрат қозонди. Олимнинг 997 йили буюк замондоши Абу Райхон Беруний билан ёзишмаларида Арастунинг "Физика" ва "Осмон ҳақида китоб" асарлари хусусида келтирган далиллари унинг илмий даражасини намоён этади. Ёзишмаларга қараганда, Ибн Синонинг машҳур "Китоб уш-шифо" ва "Ал-қонун фи-т-тибб" асарлари устидаги режа айнан шу даврда тугилган.

Ибн Сино 997 йили Абдулҳасан Али ибн Маъмун бошқарувида бўлган Гурганж шаҳрига бориб, у ерда қарийб 7 йил истикомат қилди. Манбаларда у бу вақтда қайси асарлар устида иш олиб боргани ҳақида аниқ маълумотлар учрамаса-да, тахмин қилинишича, у Абу Саҳл ибн Яҳё ал-Масихий, Абулхайр ибн ал-Хаммор ва Ибн Ирок каби олимлар билан мажлисларда иштирок этган ва беморларни муолажа қилиш билан шугулланган.

Шарқнинг машҳур олимлари билан суҳбатлар Ибн Синонинг тиббиёт ва бошқа фанлардаги билимларини бойитган. У Гурганжда "Ал-қонун фи-т-тибб" асари учун муҳим материаллар тўплаган. Аммо Хоразм шоҳи Абулҳасан Али ибн Маъмуннинг маишатга берилиб кетиши ва давлат ишларини эътиборсиз қолдириши Хоразмни огир аҳволга солди. Беруний 1016 йилда Хоразмнинг вайрон бўлиши ҳақида ёзган.

Бу вақтда Султон Маҳмуд Газнавий Хоразмга тажовуз қила бошлади. У Хоразмдаги барча машҳур олимлар, жумладан Ибн Синони ҳам Газнага юборишни талаб қилди. Султон Маҳмуд махсус элчилар орқали олимларни чақиртди, аммо Ибн Сино ва Абу Саҳл Масихий Газнага боришдан бош тортдилар ва Хоразмдан қочиб чиқиб кетдилар.

Ибн Сино 1012–1014 йилларда Гурганжда, 1014–1015 йилларда Райда, 1015–1023 йилларда Хамадонда ва 1023–1037 йилларда Исфahонда истикомат қилди. Хамадонда у бир муддат қамокда сақланган бўлса-да, илм-фан устида ишлашда давом этди. Унинг машҳур асарлари "Китоб аш-шифо", "Ал-қонун фи-т-тибб", "Донишнома" ва "Хайй ибн Йакзон" мана шу даврда ёзилган.

Ибн Синонинг ҳаёти тинимсиз меҳнат билан ўтди. У шогирдларини ўқитди, беморларни даволади, илмий асарлар ёзди. Шогирдлари таъқидлаганидек, олим бир кунда эллик

вараккача асар ёзишга кодир эди. Огир меҳнат ва сийрак дам олиш унинг соғлигига жиддий путур етказди.

Ибн Сино 1037 йил 18 июн куни 58 ёшида вафот этди. Ўлиmidан олдин барча мол-мулкани камбагал ва мухтожларга тақсимлаб берди. Унинг охириги сўзлари шундай бўлган:

"Биз ўламиз, аммо бир нарсани олиб кетамиз — ҳеч нарсани билмаслигимизни."

"Тарихдан сабоқлар" китобидан

Абу Муслим тайёлади